

Шанскова Т., Розвиток критичного мислення майбутніх вчителів початкових класів Нової української школи у процесі професійної підготовки в ЗВО. Специфіка фахової підготовки майбутніх учителів на засадах компетентнісного підходу: досвід, реалії, перспективи. Збірник матеріалів Всеукраїнської з міжнародною участю науково-практичної конференції (29 листопада 2022 року) / за заг. ред. І.В. Голубовська – Житомир: ФО-П «Н.М.Левковець», 2022. – С 142-146.

Т. І. Шанскова,
доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри початкової освіти та культури фахової мови
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

Розвиток критичного мислення майбутніх вчителів початкових класів Нової української школи у процесі професійної підготовки в ЗВО

У сучасному суспільстві інформаційні технології мають суттєвий вплив, іноді деструктивний, на суспільну та особистісну свідомість. Тому проблема розвитку критичного мислення набуває все більшої актуальності.

Всесвітній економічний форум визнав критичне мислення однією з найважливіших навичок сучасної людини XXI століття, що полягає у вмінні знаходити, аналізувати й оцінювати інформацію з різних джерел, стійкості до маніпулятивних впливів ЗМІ та соціуму, прийнятті виважених рішень, знаходженні ефективних шляхів вирішення проблем [1].

Значну увагу щодо розвитку критичного мислення приділено в законодавстві України, присвяченому освітнім проблемам, а саме: Законі України "Про освіту", Концепції розвитку освіти в Україні на період 2020-2025 р., Концепції Нової української школи та ін.

Проблема розвитку критичного мислення є об'єктом дослідження багатьох людино- та суспільствознавчих наук: філософії, логіки, психології, педагогіки тощо. Так, у роботах А. Біне, Дж. Дьюї, Ж. Піаже, А. Штерн та ін. подано розгляд проблеми критичного мислення з позицій психології. У педагогічному науковому просторі цією проблемою займалися С. Воропай, О. Коржуєв, К. Корсак, Т. Олійник, О. Пометун, В. Попков, Ю. Стежко, А. Тягло, М. Шермет та ін.

Так, у роботі "Дидактика вищої школи" А. Коржуєва, В. Попкова [2] авторами подано поняття "критичний стиль мислення студентів" – рівень сформованості умінь і навичок рефлексивно-оцінної діяльності.

На основі аналізу результатів наукових досліджень проблеми критичного мислення, визнанням потужного впливу сучасних інформаційно-комунікаційних технологій на людину підтверджуємо думку про важливість навички сучасної людини критично мислити та бути медіаграмотною. Критичне мислення можна розглядати як аналітичне ставлення до інформаційного впливу, супротив маніпуляціям

У той же час відзначаємо протиріччя між вимогами сучасного суспільства до вчителів початкових класів та зорієнтованості їх професійної підготовки на формування відповідних компетентностей, проте недостатньою спрямованістю освітнього процесу на розвиток у майбутніх вчителів початкових класів навичок мислення високого рівня (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація та ін.).

На думку Л. Терлецької, критичне мислення має такі характеристики як проникливість, послідовність, самостійність, гнучкість, швидкість, стратегічність [3]. Є. Полат у педагогічній теорії розвивального навчання подає такі ознаки критичного мислення: аналітичність, асоціативність, самостійність, логічність, системність.

Виходячи з особливостей професійної діяльності сучасного вчителя початкової школи, критичне мислення має характеризуватися усвідомленістю, самостійністю, рефлексивністю, цілеспрямованістю, обґрунтованістю, контрольованістю, самоорганізованістю.

Н. Цьома [4] трактує *критичне мислення* як інтелектуальний процес застосування навичок мислення високого рівня (аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, суб'єктивна та об'єктивна оцінка інформації за допомогою досвіду, міркування, комунікації та рефлексії), який передбачає ясність, точність та узгодженість думок та актуальність і справедливість висновків.

Структура критичного мислення фахівця являє собою ціннісні орієнтації особистості; знання – загальні, професійні та пов'язані з усвідомленням проблеми та обробкою інформації; уміння будувати ефективну комунікацію; навички мислення високого рівня.

На нашу думку, розвиток критичного мислення майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки має спиратися на такі наукові підходи, як: системний, компетентнісний, особистісно орієнтований, діяльнісний, аксіологічний, акмеологічний.

Відповідно до *системного* підходу, розвиток критичного мислення студентів у процесі професійної підготовки розглядається як цілісна система, що має мету, завдання, компоненти та спрямовання на результат – випускник ЗВО з розвиненим критичним мисленням спроможний сприяти його розвитку в молодших школярів.

Компетентнісний підхід акцентує увагу на сформованих компетентностях майбутнього вчителя та на відповідні програмні результати його професійної підготовки. Інформаційно-комунікативна компетентність полягає у здатності орієнтуватися в інформаційному просторі, використовувати відкриті ресурси, інформаційно-комунікаційні та цифрові технології, оперувати ними в професійній діяльності. Щодо розвитку критичного мислення, то в освітньо-професійній програмі підготовки бакалаврів початкової освіти наголошено, що після завершення навчання випускник має критично оцінювати достовірність та надійність інформаційних джерел, дотримуватися юридичних і етичних вимог щодо використання інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій у перебігу педагогічної діяльності в початковій школі.

Особистісно орієнтований підхід щодо розвитку критичного мислення акцентує увагу на доцільній взаємодії викладача і студента в освітньому процесі.

Критичне мислення є самостійним, індивідуальним для кожного студента. Викладач допомагає вчитися самостійно аналізувати інформацію, аргументовано доводити власну думку у процесі взаємодії з одногрупниками (групова робота, дебати, дискусії, аналіз письмових робіт та наукових статей тощо).

З позицій *діяльнісного* підходу основою розвитку критичного мислення майбутніх вчителів початкових класів у процесі професійної підготовки є діяльність, яка сприяє розвитку активного ставлення суб'єкта навчання до дійсності, спрямована на розвиток навичок мислення високого рівня та відбувається в чітко визначених умовах навчальної діяльності.

Аксіологічний підхід до формування критичного мислення майбутніх вчителів початкової школи базується на розумінні сутності й соціальної природи цінностей, передбачає становлення гуманістичної позиції вчителя, ціннісно-діалогову взаємодію всіх суб'єктів освітнього процесу.

Акмеологічний підхід до розвитку критичного мислення спрямований на особистісну та професійну самореалізацію випускника ЗВО, бажання здобувати нові знання й покращувати набуті навички впродовж життя.

Розвиток критичного мислення здобувачів вищої освіти здійснюється у процесі професійної підготовки завдяки засвоєнню основних та вибіркового освітніх компонент, зокрема дисципліни "Технології критичного мислення", проходження різних видів навчальних та виробничих практик, формування вмінь вирішувати професійно-орієнтовані задачі в умовах невизначеності та базується на рефлексії освітньої діяльності.

Важливою умовою розвитку критичного мислення є його самостійність. Студенти повинні мати свободу вибору в думках, судженнях, висловлюваннях власних поглядів. В умовах такої свободи вони зможуть максимально використати свій інтелектуальний потенціал та опанувати навички адекватного сприймання, об'єктивного оцінювання та грамотного опрацювання інформації, формулювання аргументованих суджень.

Самоконтроль здійснюється студентом на основі перевірки виконання інструкцій, тестів. Самомоніторинг формує свідоме ставлення до пізнавального процесу в цілому, стимулює його мотиваційну основу тільки на позитивному рівні. Модульний спосіб структурування матеріалу навчальної дисципліни забезпечує організацію систематичної самоосвітньої діяльності кожного студента.

Технологія розвитку критичного мислення майбутніх учителів початкових класів впроваджується у процесі навчання при вивченні як обов'язкових, так і вибіркового освітніх компонент та складається з трьох етапів: актуалізаційно-аналітичного, усвідомлення, рефлексивного.

На *актуалізаційно-аналітичному* етапі відбувається самоаналіз студентами знань, власного досвіду. Такий процес активізує пам'ять та мислення щодо розуміння та засвоєння нових знань. Студентам пропонується

згадати, що їм відомо з даного питання, як вони розуміють певні факти, правила та принципи. Отже, отримані знання виводяться на рівень свідомості і стають базою для засвоєння нових, інформація переосмислюється, а в пам'яті створюється ефективний зв'язок наявних і нових знань. Таким чином, особисті знання переходять на рівень самоусвідомлення, формується власна "схема" для мислення щодо певної теми чи ідеї.

Другий етап – *усвідомлення* – засвоєння змісту, що передбачає безпосереднє ознайомлення студента з новою інформацією через прослуховування лекцій, опрацювання тексту, перегляд фільму, виконання експерименту тощо. Викладач стимулює діяльність студентів до аналізу, синтезу, порівняння.

Третій етап – осмислення (рефлексія). На цьому етапі відбувається осмислення студентами нового матеріалу, адаптація нових понять у власній системі знань.

На цьому етапі технології відбуваються зміни в особистісній та професійній сферах майбутніх фахівців, зокрема, формування критичного мислення, збагачення ціннісних орієнтацій, розвиток моральних якостей щодо уважного, турботливого ставлення до дітей, відповідальності, почуття обов'язку, педагогічного такту тощо.

Представлена структура змісту технології дозволяє акцентувати увагу на збагаченні особистісно-сислової сфери, відносин, переживаннях і усвідомленні цінностей педагогічної професії, розвитку педагогічних здібностей. На тлі етичних, інтелектуальних переживань, зіткнення різних думок, поглядів, позицій, загальнопедагогічних, науково-педагогічних і методичних знань, різноманітних варіантів вирішення професійно орієнтованих педагогічних задач і пізнавальних завдань відбувається залучення студента до аналізу, оцінювання й відбору особистісно значущого змісту педагогічної освіти.

Система навчання, викладання й учіння забезпечує створення умов, що дозволяють студентам оволодівати новими знаннями чи новим змістом навчання як новим освітнім досвідом через ефективне залучення особистого досвіду тих, хто навчається. Запроваджено систему методів навчання, а саме: організаційно-діяльнісні методи, які ґрунтуються на технології усвідомлення, орієнтовані на розв'язання проблем, що включають моделювання, рефлексію, проектування. Типовими характеристиками методів навчання є комунікація, рефлексія, мислення. По-третє, – інтерактивні методи навчання, які дозволяють враховувати навчальні потреби дорослої людини, створювати умови для аналізу власних дій і вчинків. Передбачають проведення тренінгів, дискусій, рольових і ділових ігор, мозкових атак, аналізу ситуацій. По-четверте, – методи організації самостійної роботи з опорою на життєвий досвід і професійний досвід тих, хто навчається; спільне планування самостійної роботи з тим, хто навчається; орієнтація самостійної роботи на конкретні проблемні виробничі або життєві ситуації; ретельне методичне забезпечення самостійної роботи з корегування помилкових дій, організації і контролю самостійної роботи.

Таким чином, розвиток критичного мислення майбутніх вчителів початкових класів забезпечується комплексом умов, а саме: 1) цілі навчання мають відповідати соціальному замовленню суспільства щодо підготовки вчителя початкових класів і цілям особистісного та професійного зростання кожного студента; 2) зміст навчання представлений у раціональному поєднанні основних та вибіркових освітніх компонент в освітньо-професійній програмі "Початкова освіта", вивченні студентами дисципліни "Технології критичного мислення"; 3) застосування інтерактивних методів розвитку критичного мислення; 4) ефективне поєднання форм навчання (індивідуальні, групові, колективні), велике значення самостійної роботи студентів; 5) контроль та самоконтроль процесу розвитку критичного мислення, що передбачає групову та індивідуальну рефлексію (аналіз, самоаналіз, самооцінку, самокритику).

Список використаної літератури

1. Якими будуть основні 10 навичок у 2025 році – Всесвітній економічний форум опублікував список. URL:<https://nus.org.ua/news/yakymy-budut-osnovni-10-navychok-u-2025-rotsi-vsesvitnij-ekonomichnyj-forum-opublikuvav-spysok/>(дата звернення: 01.11.2022).
2. Дидактика вищої школи. URL:https://pidru4niki.com/12980108/pedagogika/didaktika_vischoyi_shkoli (дата звернення: 04.11.2022).
3. Терлецька Л. Г. Критичне мислення як засіб розвитку вмінь учнів аналізувати та застосовувати інформацію. *Розвиток навичок критичного мислення учнів у контексті розробки стандартів освіти в Україні*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 2001. С. 64–67
4. Цьома Н. С. Сутність та структура критичного мислення. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. Словянськ, 2019. № 4 (96). С. 207–221.
5. Козира В. М. Технологія розвитку критичного мислення у навчальному процесі: навчально-методичний посібник для вчителів. Тернопіль ТОКІППО. 2017. 60 с.
6. Освітня платформа з розвитку критичного мислення "КритМислОП". URL: <http://www.criticalthinking.expert>. (дата звернення: 02.11.2022).
7. Пометун О. І., Сущенко І. М. Навчаємо мислити критично : посібник для учителів. Дніпропетровськ, 2016. 144 с.
8. Тягло О. В. Критичне мислення : навч. пос. Харків : Основа, 2008. 189 с.